

<http://uard.bg>

New Knowledge Journal of Science

Списание за наука „Ново знание”

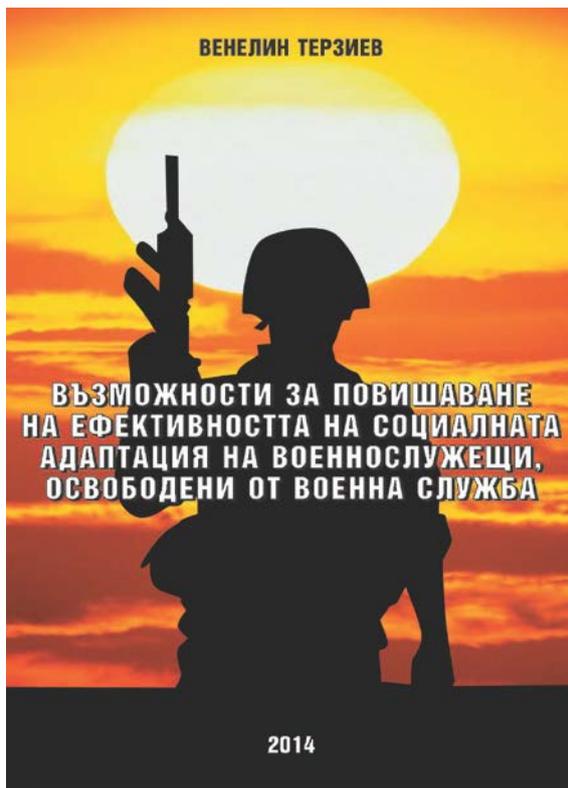
University of Agribusiness and Rural Development Academic Publishing House
Bulgaria

Академично издателство на Висше училище по агробизнес и развитие на регионите
Пловдив

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ПОВИШАВАНЕ НА ЕФЕКТИВНОСТТА НА СОЦИАЛНАТА АДАПТАЦИЯ НА ВОЕННОСЛУЖЕЩИ, ОСВОБОДЕНИ ОТ ВОЕННА СЛУЖБА резюме на монографичен труд

Венелин Терзиев

Висше училище по агробизнес и развитие на регионите- гр.Пловдив

Средата на сигурност, в която протичат значителни обществено-икономически процеси в Република България, претърпя драматични промени през последните години на преходи и трансформации. Характерното за втората половина на 20^и век противопоставяне на идеологически определени геополитически блокове, предвиждащо мащабен междудържавен военен конфликт, се трансформира в асиметричност и трудна предсказуемост на потенциалните източници на заплахи за международния ред и сигурност, при

липса на ясно дефинирани и предвидими противници, които използват неконвенционални стратегии и тактики.

Оттук, значителни промени претърпя и обществено-политическото и икономическото развитие на България. За периода след 1989 г. от тоталитарно общество, Република България се изгради в демократично общество, в което властват законите на пазарната икономика.

Водена от разбирането за неделимата същност на сигурността в съвременния свят, Република България прие предизвикателството да споделя отговорността за защита на човешкия живот и права, на върховенството на закона, на международния мир и сигурност, на свободните икономически отношения.

Като своя ясна и неотклонна политика страната ни прие разбирането, че системата за колективна сигурност е оптималният начин за гарантиране на националната сигурност. Присъединяването на Република България към Организацията на Северноатлантическия договор и към Европейския съюз, допринесе за гарантиране на националната сигурност и за по-нататъшно консолидиране на единна, свободна и мирна Европа.

Членството в тези организации предоставя нови възможности, но поставя и нови изисквания към сигурността и отбраната на страната.

Необходимостта от качествено нови отбранителни способности в контекста на новата среда на сигурност, наложи провеждането на стратегически преглед на отбраната. На основата на постигнатото са преоценени съществуващите и дефинирани новите връзки, параметри и норми в националната система за сигурност и отбрана, формирана е визията за развитие и преоценена

ролята, мисиите, задачите и способностите на войските и силите, както и на другите отбранителни компоненти. Стратегическият преглед подпомогна процеса на хармонизиране на националната отбранителна политика с политиката на страните-членки на Организацията на Северноатлантическия договор и направи възможно дефинирането и реализирането на ангажиментите на Република България към европейската политика за сигурност и отбрана.

Политическата рамка определи политическите параметри на стратегическия преглед на отбраната. Тя очерта целите и изискванията към следващите етапи на прегледа. На основата на националните интереси и цели в областта на сигурността и отбраната, Политическата рамка определи принципните насоки за развитие на отбраната през следващите периоди.

Независимо от анализирането, планирането и прогнозирането на протичащите процеси на трансформации в Българската армия, някои от тях протичат по „неособено“ добър начин, като последствията в повечето случаи са негативни както за конкретния индивид, така и за обществото като цяло. Един от тези процеси е процеса на социалната адаптация на военнослужещите, освободени от военна служба и членовете на техните семейства. Този процес се характеризира с особено голяма мащабност в периода от 2000г. до 2004г., който се обособява като период на високо намаляване на числеността на Българската армия и процеса на нейното преструктуриране. Наред с това, в този период текат и процесите на активни трансформации в цялото българско общество, които неминуемо пряко или косвено влияят на процесите, протичащи в Българската армия. Относително големият брой напускащи Българската армия обособява тази група като особена, критична и дори рискована на пазара на труда. Поставени при качествено различни условия, освободените от БА военнослужещи изпитват определен кръг от затруднения, които следва да бъдат определени (точно дефинирани) и преодоляни по определен начин.

Системата на организация на процеса на социалната адаптация на военнослужещите, преминаващи по една или друга причина в запас и членовете на техните семейства, произтича теоретичното осмисляне на проблема за адаптацията на човека, за системния междудисциплинарен подход към организацията на социално-педагогическата, социално-психологическата дейност и социалната работа, от определянето на същността на социалната адаптация на освободените от военна служба военнослужещи от и членовете на техните семейства, от анализа на особеностите на този процес, понякога планомерно, понякога стихийно протичащ, от обобщаването на педагогическата

практика на работата с този контингент и други добри практики. Взаимстването, апробирането на чужд опит в българските условия е една от възможностите за реализирането на конкретни политики в това отношение.

Системният подход се използва като методическа основа на иновационната управленска дейност, в чиято основа стои разглеждането на обектите като системи, състоящи се от отделни компоненти, ориентирани към разкриване на целостта на обекта, към разкриване на многообразието от типове връзки в него и организирането им в единна система, представляваща относително устойчива съвкупност от елементи, организирано обединяване на хора, сфери на действията им, на реда на изпълнение на функциите им, пространствено-времените връзки, на отношения, на начини на взаимодействия и на структура на дейността им, с цел постигане на определени образователно-възпитателни цели и резултати, на решаване на планирани определени задачи на възпитанието и обучението на човека.

Разработване на основни базови компоненти на методиката на социално-педагогическата дейност, социално-психологическа и въобще социална дейност в различните ѝ аспекти, предполага преди всичко анализ на условията и факторите на всеки елемент, които представляват материалната, социокултурната, демографската и социално-психологическата база на пространството за осигуряване живота на личността на бивши военнослужещи и членовете на техните семейства. Комплексът от такива разработки, системно взаимозависими и отразяващи реалното състояние на конкретния социум, на неговите възпитателни възможности, би представлявало цялостен модел на функциониращото „социално пространство“, с оглед на неговия социално-икономически и психолого-педагогически потенциал, на правно, финансово, кадрово осигуряване и на материалната база.

Общата схема на такъв подход, като основа при формиране на цялостен механизъм за модел на организация на процеса на социалната адаптация, се приема за изходна платформа за изграждане на социалната дейност в диагностираните условия на социума.

Разглеждайки общите основи на методиката на социалната дейност, като методически ориентири при определяне на насочеността, стратегията на методическите решения и непосредствените действия, същите са адаптирани към особеностите на социума и нуждите на военнослужещите, освободени от военна служба и членовете на техните семейства. При избора на оптимални методически средства и начини, в хода на изграждането на цялостен модел за адаптация, се оказва важно да се предиференцират приоритетните „методически елементи“ с присъщите им

инструментални средства, осигуряващи в различни сфери на социума възможности за междудисциплинарен подход, който дава по-ефективни социално резултати.

Такъв подход позволява:

- теоретически да бъдат определени социалните условия, съдействащи за ефективността на адаптацията на военнослужещите, преминаващи в запас и членовете на техните семейства в изменения социум и да се определят приоритетните сфери на социалната дейност и в голям мащаб определят конкретни социални политики в това отношение;
- всестранно да се представи теорията на социалната дейност и да се разгледат нейните категории, понятия, закономерности, принципи, методи от позицията на цялостност;
- да се определи крайната цел на процеса на социалната адаптация на военнослужещите, освободени от военна служба и членовете на техните семейства (адаптивност), която разглеждаме като интеграционен показател на състоянието на човека, който отразява;
- възможностите му да изпълнява определени биосоциални функции;
- адекватно възприемане на заобикалящата действителност и на самия себе си;
- адекватна система на отношенията на общуване с околните, способност за труд, обучение, за организация на свободното време;
- адаптивно поведение, съответстващо на ролевите очаквания на другите.

В тази връзка особено полезно се оказва изучаването на социалното програмиране като обществено явление и на неговата същност, което е логично да започне с определянето на основните понятия и разработка на апарата за по-нататъшното изследване на този феномен. Понятийно-категорийният апарат е призван да помогне за отговора на въпросите, както за съдържанието, така и за формите на програмиране, неговото място и роля в теорията и практиката на общественото управление.

Първо, социалната програма се явява перспективна концепция за ръста на благосъстояние и развитие на социалните отношения. В нея се дава обща характеристика на стратегията за социално развитие на страната в определен исторически период, основните направления за повишаване на благосъстоянието и глобалните качествени и количествени показатели, които трябва да се достигнат за този период.

Второ, социалните програми се явяват като специални раздели на плановете за икономическо и социално развитие (годишни или за по-дълъг период) на съответните райони за планиране, области и общини, както и за цялата страна. Отразявайки по-пълно перспективните социални ориентири, те формират задачите за определен

етап и пътищата за тяхното достигане, отразяват по-дълбокото внедряване на социалните критерии в планирането, икономическото развитие като цяло и на отделните му участъци. Нещо повече, главно те се явяват не само като краен резултат от планирането на развитието на икономиката, но и като комплекс от знания за нея.

Трето, изпъкват специалните социални програми, предполагащи решението на определени социални задачи от възлов характер и съответстваща концентрация на ресурсите. Такива са и тези, свързани с процеса на социална адаптация на освободените от БА военнослужещи. В този смисъл, терминът „социална програма“ се употребява най-много, макар че се отнася до по-тясно понятие. Подобни програми често засягат различни раздели от социално-икономическите планове и изискват специална координация в развитието на различните сектори на националната икономика.

Те съдържат конкретизация на целите и задачите, отразяват тяхната йерархия, служат за формиране на нови форми за удовлетворяване на социалните потребности на населението (или определена група от населението) и създаване на съответстващи нови организационни връзки.

В качеството на социална програма може с пълно основание да се разглежда съвкупността от набелязаните и осъществими мероприятия (мерки) в тази или онази социална област, в случая, ако не са получили единен програмен документ, план и т.н., но основани на обща концепция, взаимнообвързани и насочени към достигане на една комплексна цел.

Проблемът за изучаване на ефективността от дейността, се явява един от ключовите в различните сфери от дейността на социума, особено при производството и управлението. Традиционно акцентът се поставя върху икономическата ефективност, свеждана до достатъчно просто и леко калкулирано съотношение „разходи-резултат“. Това е фундаментален принцип, характеризиращ понятието икономическа ефективност. Социалната ефективност не носи толкова пряк характер, явява се като по-сложна категория и трудно се поддава на едномерно изразяване.

Всяко действие, всяко социално явление или качество (в това число и социална ефективност), се характеризират с количествени и качествени страни. И макар тези две страни на обекта да съществуват в неразривно единство и взаимовръзка, все пак това са различни характеристики на обкръжаващата ни социална действителност. В научната литература е прието качествена страна от получения резултат (ефект) да се обозначава с термина „критерий“, а количествената – с термина „показател за ефективност“.

В други изследвания се предлага малко по-различна трактовка на термина „критерий за социална ефективност“, разглеждайки го от гледна точка на взаимовръзката между количествената и качествената определеност на изучавания и оценявания обект. От количествена страна критерият се явява като способ, инструмент, еталонна мярка за движение към желания резултат, а от качествена - като възможност за отделяне на „позитивни страни, форми на това движение в пространството и времето“.

Обаче при всичките различия в разбирането на термина „критерий“ в обозначените подходи, се наблюдава смислово единство. Освен това, техният синтез ни дава ново, по-дълбоко разбиране за социалната природа на социалната ефективност.

Така „показателят за ефективност“ (количественият критерий), фиксира обективизираната и интегрална, главно количествено изразявана, (например от гледна точка на натуралния обем на социалните блага и времеви интервал за тяхното обезпечаване) оценката на постигнатото от социална система от всеки ранг. „Критерият за ефективност“ (качествен критерий) в по-голяма степен е фокусиран за изследване на вътрешните механизми за достигане на дадения резултат, включвайки степента на ограниченост и така наречената активизация на човешкия фактор, като условие за саморазвитие, ефективна дейност, социална цена на постигнатото, степента на неговата ограниченост и т.н.

Това разграничение е съществено и важно за разработката на системата за оценка на социалната дейност.

В каквато и величина да се изразява ефективността на функциониращата и развиващата се социална система, тя винаги се явява резултат от действията на всички фактори на системата в тяхната съвкупност, представяна като интегративна резултативност. При това е важно да се подчертае, че каквато и екстраординарно ефективна да бъде дейността на отделно взетите фактори в социалната система, нейната висока ефективност може да бъде обезпечена само от съответстващото качество на системно социалното взаимодействие. То произлиза като нейно неотменимо органично свойство и служи като общ алгоритъм и универсален мотивационен механизъм за дейността за всички фактори в дадената система.

Връзката между икономическата и социална ефективност носи сложен характер. В основата на ръста на икономическата ефективност обикновено е поставен методически принцип, според който реализацията на социалната програма сама по себе си е длъжна да стане катализатор за ефективно икономическо развитие.

Можем да отбележим, че преди да се съпостави всеки постигнат социален резултат с разходите, е необходимо да се изясни значимостта на самия

факт от достигането на този резултат, преди всичко от гледна точка на неговото съответствие с целите на общественото развитие. Важно е също така, да се отчита времеви интервал, необходим за постигане на поставената цел.

При дефинирането на комплексната оценка на ефективността на социалните програми е целесъобразно да отбележим следното:

- оценката на ефективността на социалните програми трябва да се разглежда в разреза на количествените и качествените показатели: количественият показател се изразява в натурален обем социални блага, а също така и в материалните разходи за тяхното получаване, а качественият показател или критерий се отразява във вътрешните механизми на постигането на дадения резултат, качеството на организационната и управленческа система, системните норми и ценности, нормите на правото, на чиято основа дейността в дадената социална система се счита за ефективна или не;

- при оценката на програмите трябва да се отчита и тяхната икономическа и социална ефективност. Икономическата ефективност се изразява в това, че реализацията на социалната програма сама по себе си е длъжна да стане катализатор за ефективно икономическо развитие. Средствата, изразходвани от обществото за удовлетворяване на социалните потребности, накрая трябва да се върнат във вид на повишена социална и трудова активност;

- степента за достигане на социалната ефективност, която се определя от позицията на движение към обществено значимата цел, която съдържателно се разкрива като състояние на максимално пълна реализация на потребностите на човека и самореализация на неговите същностни сили, иначе казано, неговата личност, което се реализира преди всичко в създаване на достойни за човека условия за живот и развитие.

- Освен „икономическата“ съставляваща на понятието ефективност (отношението между обемите, предоставени услуги към стойността или обема от ресурси, необходими за предоставянето на обема от услуги), можем да отбележим също и „техническата“ или организационна съставляваща, определяна от позициите на целедостигането. Техническата ефективност обозначава степента на съответствие на социалните служби на потребностите, желанията и ресурсите на техните клиенти.

Комплексните социални програми се ориентират към определяне на социалната си ефективност чрез ефективността от капитални вложения, абстрахирайки се частично от другите инвестиции (в това число и от социалните инвестиции, инвестиране в образователен, научен и човешки капитал). Счита се, че в условията на стабилна социална среда „внедренията“ на частичните й изменения не е нужно да се отбелязват в

разчетните показатели на социалната програма. Поради това показателите за социално-икономически оправдания, изпълнени въз основа на използваните нормативи, като правило са положителни, а фактическите социални резултати от развитието на човешките ресурси често се оказват отрицателни и което е странно, по никакъв начин не повлияват на следващите етапи от реализацията на социалната програма.

Съвременните социални програми в условията на пазарно стопанство могат да се проявят в редица форми, които имат на свой ред специфични принципи, методи, технологии за определяне и достигане до социалните цели, пътища и средства за реализация на развитието на човешките ресурси. Общата тенденция при разработването и реализацията на социалните програми за развитие на човешките ресурси се състои в това, че тяхната преимуществена целева ориентация е свързана с разрешаването на проблема за здравето и физическото развитие на населението, интелектуалното образователно развитие на човешките ресурси или тяхната социална адаптация в новите условия.

Приложението на социалните програми в условията на съвременната пазарна система на производство изисква не само дълбоки знания и разбиране на неговата природа и същност, но и умения да се използват специфичните форми на дадения метод за социално управление, изработвайки детайлните технологични процедури за съставянето на социални програми и тяхната реализация в съответствие с принципите за системно социално управление.

Населението (или групи от населението) обективно предпочита да участва в активни социални програми, синтезиращи активни проекти като комплекс от поточни проекти, в основата на които „лежат“ социални процеси, насочени към човешкото развитие. Социалните процеси, базиращи се на активното програмиране и проектиране, имат неуравновесен, динамичен характер и затова именно те са на преден план в активните социални програми. Основата на социалните ресурси за поддръжка на програмите условно може да се структурира като съчетание от минимум три слоя на поддръжка, които, взети заедно, образуват пространството от потоците на социалните ресурси за поддръжка.

В новите условия разработването на програми изисква „залагането“ в механизма на реализирането ѝ на една активна изследователска и новаторска работа за нейното самоусъвършенстване. Адекватността на програмно-целевото социално управление в условията на нестабилен и променящ се постоянно начин на живот се проявява в неговата насоченост към активно изследване на резултатите от внедряването на социалната програма (социална

оценка на резултатите от внедряването), привличане на широки групи от населението за нейното разработване. Активните социални програми са система от социални проекти с пряка и обратна връзка на социалното взаимодействие, която определя възможностите за адаптация на компонентите на програмата към изменящите се изисквания спрямо нея. При това във връзка с внедряването на социалната програма могат да се променят нейните социални цели, срокове за изпълнение, частично участниците и да се трансформира привлеченият социален ресурс.

По своята същност в съвременните условия активните социални програми отразяват прехода от традиционен към иновационен модел на обществено развитие. Именно този преход определя комплексното използване на социалните програми в рамките на иновационното творчество, партньорските отношения на участниците в програмата, делегирането на спомагателни функции на структурите и сътрудниците, а също така и широкото участие на населението при реализирането на програмите.

Теоретико-прагматичният обзор на социалното програмиране навежда на мисълта за приложимостта на подходяща методология за разработване на активна социална програма. Това от своя страна изисква акцентите да се поставят върху следните теоретични компоненти:

- установяване на социалния проблем, като „...усвоявайки по-ясното разбиране на проблема и по-разумният контрол над определени ключови процеси, ние можем да превърнем кризата във възможност, помагайки на хората не просто да преживяват, но и да достигнат върховете на вълните на промяната и да получат ново усещане за господство над собствените си съдби“;
- определянето на социалната цел на програмата се явява като отправна точка за програмиране процеса на развитие на човешките ресурси. Външната социална среда дава обективна характеристика на обкръжаващите (външните) условия, параметри и структура на външните обекти, взаимодействащи в една или друга степен с дадения обект;
- проектирането на плановата траектория за развитие на човешките ресурси се осъществява в рамките и при отчитането на приетия за внедряване цялостен комплекс от национални и регионални програми в съответствие с предварително определените социални критерии. Проектирането на траекторията на развитие на човешките ресурси е свързано с решаването на следващите обективни задачи: първо, определяне на началните координати на процеса за развитие на човешките ресурси; второ: описание на условията и параметрите на крайните му състояния (крайните координати на траекторията за движение); трето: задаване на критерии за

качествени и количествени показатели за развитието на човешките ресурси.

Тезата на дисертационния труд е на основата на изследванията и анализа на социалното програмиране и социалната програма, да се разработи надежден и приложим модел на национална стратегия или национална програма за успешна социална адаптация на освободените от БА военнослужещи и членовете на техните семейства. Търсенето на традиционни и специфични подходи и модели за реализирането на този процес по възможно най-ефективен и ефикасен начин, както и подходящи способности за оценка на неговата ефективност-икономическа, социална и т.н.

Целта на изследванията е създаване и верификация на теория за ефективна социална адаптация на военнослужещите, освободени от военна служба и на членовете на техните семейства, която да служи като основа на практическата реализация на комплексен модел за социална адаптация на изследваната категория от населението, в който да бъдат адаптирани модели за социално-психологическа и социално-педагогическа адаптация и да се разработи и обоснове компетентностен модел за повишаване на ефективността на процеса на адаптация в динамична социална среда.

Теорията на управлението на процесите на социална адаптация и преадаптация на освободените от БА военнослужещи и членовете на техните семейства следва да отговаря на следните изисквания:

- да систематизира теоретичните и практическите разработки, както и добрите практики в областта на управлението, програмирането и приложимите социални технологии, които да дадат възможност за генериране нови знания за управлението на човешките ресурсите в тази област;
- да не допуска логически и формални противоречия в твърденията, принципите, подходите и моделите за управление при процеса на социална адаптация на тази формирала се специфична група;
- да е обоснована, доказуема, проверима, достоверна, съществена и надеждна;
- да е в достатъчна степен общовалидна и да се използва за прогнозиране на процесите на социална адаптация;
- да може да бъде приложима в българските условия, като се отчитат съответните регионални различия.

Постигането на целта на настоящото изследване е посредством решаването на следните частни научно-изследователски **задачи**:

1. Изследване и анализ на процесите на социализация, социална адаптация и преадаптация.

2. Анализ на социалното програмиране, приложимите социални технологии и възможностите за разработване на национални, регионални и местни социални програми.

3. Създаване на комплексен модел за социална адаптация на освободените от БА военнослужещи и членове на техните семейства посредством адаптирането на модели за социално-психологическа и социално-педагогическа адаптация.

4. Разработване и обосноваване на компетентностен модел за повишаване на ефективността на процеса на социална адаптация на освободените от БА военнослужещи и членове на техните семейства

Обект на изследването са освободените от военна служба военнослужещи и членовете на техните семейства.

Предмет на изследването е изучаване, планирането, програмирането, отчитането, контролът, анализът и оценката на ефективността на процеса на социална адаптация и търсенето на ефективен модел за неговото реализиране в България.

Обхватът на научноизследователските търсения е:

- теоретичен и експериментален;
- времеви: 2000г.-2014г.;
- управленски нива: национално, регионално и местно (общинско);
- обхват: политиката по социална адаптация на освободените от БА военнослужещи и членовете на техните семейства;
- ресурсност: материални, финансови, човешки, информационно-отчетни ресурси;
- причини и следствия: в зависимост от динамиката на изменение на протичащите процеси по реструктуриране, планирано намаляване на числеността на ВС, пенсиониране, трудоустрояване и т.н.

За по-голяма конкретност и значимост на труда, изследванията са извършени при определени **допустими ограничения**. Те са породени от многоаспектността на процеса на адаптация, като за целите на настоящия труд акцентите са върху ефективността на социално-педагогическата и социално-психологическата адаптация. Информационната база за аналитичните разчети е ограничена в периода 2000-2004 година, поради липсващата в следващите периоди статистически данни за социалната адаптация на военнослужещите, освободени от военна служба. Нормативната уредба на изследваната проблематика е съобразена към месец май 2014 година. Специфичната технология на социалната адаптация на военнослужещите, освободени от военна служба, е ограничена до технологията на социално-педагогическата, технологията на социално-психологическата адаптация и технологията на подготовка/преквалификация.

Математическият модел за оценка на компетенциите при осъществяване на подбор за свободна длъжностна позиция, като част от програма за социална адаптация на освободените от армията военнослужещи е разработен на база ключовите компетенции на входа на системата, без да се конкретизират специфичните компетенции за конкретна длъжностна позиция.

Извън Обхвата на изследванията остават:

- сравнителният анализ за изпълнимост на програма „Социална адаптация и икономическа интеграция на освободени кадрови военнослужещи от въоръжените сили в гражданското общество“, поради отсъствието на сравнителна база за аналитичните разчети;
- аналитичните разчети за количествените показатели за ефективност на на програма „Социална адаптация и икономическа интеграция на освободени кадрови военнослужещи от въоръжените сили в гражданското общество“, поради отсъствието на необходимата статистическа информация;
- функционалните области на специфичната технология за социална адаптация извън по-горе посочените.

Използваните научно-изследователски методи за решаването на поставените задачи при постигането на посочената цел, могат да се групират в две групи:

- теоретични методи: системният, икономическият и мениджърските подходи, интердисциплинарният подходи, подходът за социално програмиране; теория на риска, теория на вероятностите, инструментариумът на математическото моделиране, системен анализ и синтез, сравнение, конкретизация, обобщение, индукция и дедукция и други известни на обществено-научното познание методи и средства;
- емпирични методи: наблюдение, измерване, експертната оценка, прогнозиране, обработване на данни чрез математико-статистическите методи и методи на теорията на вероятностите и др.

За удобство при използването и нагледното илюстриране, получените крайни резултати (схеми, графики, статистическата и графичната интерпретация на изследванията), са посочени в завършен вид..

Като изходна база са използвани: Закон за отбраната и въоръжените сили на Република България (ЗОВС на РБ), „Бяла книга за отбраната и ВС“, доктрини, концепции, „Стратегическа концепция за отбраната и сигурността на държавите членки на Организацията на Североатлантическия договор“, „Европейска стратегия за сигурност“, „Стратегия за национална сигурност на Република България“, „План за развитие на ВС“, правилници и стандарти по оперативната съвместимост, Отчети от реолизиране на националната програма за

социална адаптация на освободените военнослужещи за периода 2000г.-2004г., доклади и брифинги от методически сборове, заповеди и други нормативни актове, имащи отношение към изследванията в труда. Използвани са идеите на съвременните теоретици на управленската и икономическата наука, представени в научни и публицистични издания, книги, статии и на водещите специалисти в практиката на управлението на ресурси. Съобразно конкретиката, точността и достоверността, в изложението в някои случаи се ползват дословно текстове от тези източници. В подкрепа на изследванията и анализите са и натрупаните знания и личен опит. Създадената и верифицирана теория за ефективност на социалната адаптация на военнослужещите, освободени от военна служба и на техните семейства в динамична социална среда, може да намери приложение при:

- целеполагането, планирането, програмирането, бюджетирането, анализа и контрола на Програмата за „Социална адаптация и икономическа интеграция на освободени кадрови военнослужещи от въоръжените сили в гражданското общество“;
- разработване, утвърждаване и актуализиране на ведомствени нормативни актове, отнасящи се до рационализиране на управленските решения, свързани със социалната адаптация на военнослужещите, освободени от БА и на техните семейства;
- изграждането на достатъчно пълни и реални модели за ефективна социална адаптация на военнослужещите и техните семейства;
- изграждане и усъвършенстване на компетентностния модел при подбор за свободна длъжностна позиция, като част от програма за социална адаптация на освободените от армията военнослужещи.

Резултатите от изследването могат да бъдат успешно апробирани в реализирането на национална стратегия или политика по отношение на социалната адаптация на освободените от БА военнослужещи и членовете на техните семейства, а конкретните разработени модели реализирани и като отделни социални проекти.

Основни тези от направените изследвани и анализи, както и научните търсения са публикувани в повече от 100 научни статии, публикации в наши и чужди списания и представени на редица международни конференции, семинари и други научно-практически форуми.

Изследванията, анализите, обобщенията и прогнозите, в резултат на които е разработен настоящият труд, позволяват да се изведат следните общозначими изводи, съпътствани от по-конкретни предложения:

Първо: Социалната политика на една страна органически е свързана с нейната икономика, което

налага правилен и премерен избор на приоритети за тяхното съгласувано развитие на национално, регионално и общинско ниво, сред които с първостепенно значение са социалното програмиране и социалната ефективност. Социалната програма, като динамичен структуриран образ и начин на действие за координирано взаимодействие от субектите на властта, позволява решаването на социално значими проблеми съобразно тяхната ресурсна обвързаност, изпълнители и срокове за осъществяване на комплекс от задачи и мероприятия. Ефективността (икономическа и социална) на функциониращата и развиващата се социална система, винаги се явява резултат от действията на всички фактори на системата в тяхната съвкупност, представяна като интегративна резултативност.

Второ: Тримерът социализация-възпитание-идентичност е защитим от динамичните промени в социалната среда, която на дневен ред извежда ролята на моралната позиция на човешкия фактор в съвременния социум и неговата ценностна ориентация. Активната роля на социализация е детерминирана от творческата активност на човешката личност в хода на усвоявания от нея социален опит и възпроизвеждане на определена система обществени отношения. Изведена е двойствената приорда на възпитанието- като дейност и като резултат.

Трето: Водещи във взаимодействието „личност-социална среда“ са потребностите, мотивите и жизнените ценности на личността, нейният опит, психологическите ѝ характеристики и ориентация като проявление на идентичността. Доказана е връзката на социализацията с процеса на социална адаптация (приспособимост), в основата на която е равновесността на личността със социалната общност, изпълнена със социално съдържание, което прави процеса на социализация част от процеса на социалната адаптация.

Четвърто: Социалната адаптация е изследвана като процес, дефиниран от взаимодействието на трите взаимно свързани елемента- познавателен, обучение и психологическа преориентация, повлияни от факторите на личността и факторите на социалната среда.

Адаптацияният процес, като непрекъснат социален процес на усвояване на социалния опит до степен на съпричастност в протичането на социалния живот, според начина на протичане, се проявява като активна, пасивна или фиктивна адаптация.

Пето: Обосноваността на концептуалната рамка на социалната адаптация на военнослужещите, освободени от военна служба, като икономическа и социална категория, е защитима от обстоятелството, че тя е обект на изследване в различни научни области. На основата на общата

схема на системния подход е формиран цялостен механизъм за модел на организация на процеса на социалната адаптация, който позволява да се направи теоретично изследване за създаването на практически модел за социална адаптация на военнослужещите, освободени от военна служба, и на членовете на техните семейства, детерминиран от диагностираните условия на социума и приоритетните сфери на социално-педагогическата дейност.

Шесто: Ефективността на социалната адаптация на военнослужещите и техните семейства е в пряка зависимост от технологията и особеностите на самия процес на приспособяване към гражданския социум на различните нива и фази компетентност, преминавайки последователно и в логическа последователност през отделните етапи на адаптацияния процес.

Седмо: Анализът на българския опит в социалната адаптация на военнослужещите, освободени от военна служба, и на членовете на техните семейства, е в подкрепа на съвместните действия на държавната, извъндържавната (извънбюджетна) и инвестиционната система за професионална ориентация, преподготовка (преквалификация) и устройване на работа. Практическата реализация на програма „Социална адаптация и икономическа интеграция на освободени кадрови военнослужещи от въоръжените сили в гражданското общество“ по недвусмислен начин доказва наличието на конкретен и добре изграден документ с ясно дефинирани дейности, чието изпълнение и резултати е противоположно на добрите практики и критерии за ефективност.

Осмо: Навременната и ефективна социална адаптация на военнослужещите, освободени от военна служба, обуславя необходимостта от рационализиране на стратегическите решения чрез създаване на комплексен модел, съдържащ в себе си изведените принципи на лично-социално-действиения подход, на интеграция, на педагогизация, на социо-културна насоченост и на научна обоснованост. Ефективността на комплексния модел за социална адаптация, подходящ и апробиран при работата с различни групи военнослужещи, освободени от военна служба, е детерминирана от изведените общи и специфични технологии.

Девето: Създаденият алгоритъм на модела за социално-психологическа подкрепа на военнослужещите, освободени от военна служба, и на членовете на техните семейства, може да служи като база за създаването на адаптацияна програма за изследваната категория адаптиращи се, съответстваща на динамичните промени в социалната среда и на критериите за ефективност.

Десето: Целесъобразно е въвеждането на система за преквалификация и развитие в кариерата на основата на концепцията за ротация,

професионална и социална мобилност, прилагането на обосновани програми за обучение, съобразени с реалните потребности на въоръжените сили и за социалната адаптация след напускане на структурите на военното ведомство, съответстващи на изискванията на бизнес структурите, на основата на адаптираната Методика на макродиагностика на персонала.

Единадесето: Създаденият в подкрепа на стратегическите решения за повишаване на ефективността на социалната адаптация на военнослужещите компетентностен модел отразява ключовите компетенции, съобразени с Европейската квалификационна рамка и Програмата „Учене през целия живот“, които се явяват изходна база при дефинирането на математическата постановка на математическия модел за оценка на компетенциите за подбор за свободна длъжностна позиция като част от програма за социална адаптация на освободените от военна служба военнослужещи.

Заклучение

При реализирането на националните политики не може да се разчита само на икономическите механизми да изведат страната към по-широки хоризонти. Необходимо е обединяване на обществото и всички дейности около националните интереси за легитимиране на властта в държавата и установяване на еднопосочни сигнали за развитие. Безспорна е ролята на политиката за сигурност и отбрана в обединителната функция на държавата и в създаването на предпоставки за реализиране на останалите секторни политики.

Предизвикателствата пред политиката за сигурност и отбрана могат да бъдат дефинирани за всяка от дейностите в обществото. Важни са онези, които се отнасят до ефективното управление така, както националните интереси на страната го изискват. Наличието на голямо многообразието от рискове и заплахи, които изискват вземането на конкретни решения, е свързано и дефинирането на връзките на управленския процес с корените на тази политика, нейната роля за промяната на обществените отношения при преминаването от едно състояние в друго.

Все още лекуваме раните си от икономическата криза, разразила се в световен мащаб и нанесла най-тежки поражения върху общества в преход и нестабилно състояние, каквото е и нашето, но навлизаме в етап на нормализиране на част от икономическите взаимоотношения. За да осигурим условия за ускорено развитие и натрупване, с което да заемем подобаващо място в ЕС и сред другите страни нечленки, които обаче имат влияние върху Черноморския и Балканския регион, трябва да гарантираме сигурността на утрешния ден и съпътстващите с нея процеси.

НАТО има потенциал за гарантиране на сигурност в Евроатлантическата зона, но той, сам по себе си, е недостатъчно убедителен поради настъпилите промени в границите на зоната за отговорност и намалените разходи за отбрана. Наред с декларираните сили на страните членки е много важно бързо да се изградят механизми за придобиване на нови отбранителни способности и усъвършенстване на системата за колективна отбрана.

Погрешно би било да тълкуваме общата сигурност като безусловна и да използваме натрупванията на други общества за собствени цели. Въпросът се свежда до воля, принципи и начини за включване на страната ни в инициативите на НАТО („Интелигентна отбрана” и „Свързаност на силите”). Историята многократно е доказвала, че светът е изпълнен с несправедливи отношения между различните общества и общности, които могат да се оценяват по разнообразни критерии-географски, икономически, културни и др. Често зад дадена претенция на една обществена група стоят външни интереси, които внасят допълнителни проблеми, независимо от контекста на разглежданите отношения. На такъв пример сме преки свидетели чрез събитията в Украйна.

За да бъдат сравнени отношенията на различни общества към даден проблем и да се търси механизъм за решаване на общите въпроси, тези общества трябва да бъдат, макар и условно, представени в устойчиво състояние. Носител на устойчивост е системата за национална сигурност. Обединявайки националната политическа система, администрацията, връзките между институциите, подготвеността на лицата, вземащи решения, нивото на технологична модернизация и научните изследвания, информационната система, системата за вътрешен ред, системата за управление на човешките ресурси, както и системата за отбрана на страната, се формира управленски капацитет, който може да приведе обществото в относително устойчиво състояние.

Политиката за сигурност и отбрана на отделните държави е в основата на техните относително стабилни състояния и затова принципно може да се приеме, че несправедливостта в дадени обществени отношения е резултат от тази политика. Нещо повече, отделно взетите страни са субекти в международните отношения, но само ясни и разбираеми послания за състоянието на сигурността на обществото на една страна, които то изпраща към другите, може да превърнат тази страна в субект на отношенията с останалите. Пример за това може да бъде намерен в оценките за българските и румънските граждани, пожелали да се възползват от правото на свободен достъп до работни места във водещите страни на ЕС. Често те се възприемат като „натрапници”, лепят им се

унизителни етикети, едва ли не като на хора, на които не може да се има доверие.

Твърде наивно би било да се мисли, че някой може да си партнира със страна, която е оставила на общото благоразумие въпросите на сигурността на своите територия, граници и граждани. Историята доказва, че такива страни могат само да бъдат използвани за определени цели, без връзка с тяхното благополучие. От това се влияе силно индексът за провалените държави. А всъщност този индекс е показателен за степента на заплаха за мира, която дадената страна представлява.

Без ясна и еднозначна политика за сигурност и отбрана една държава не може да разчита на печеливша стратегия и защита на своите национални интереси.

В условия на несправедливи по своята природа отношения между субектите в международното пространство е трудно да се дефинира дали дадена стратегия е печеливша. На етапа от цивилизационното развитие, в който се формират информационните общества, е недопустимо да се говори за осъществяване на успешна стратегия, която да е за сметка на влошаване състоянието на дадено общество или група. Печелившата стратегия трябва да води до подобряване на условията за съществуване и качеството на живот на всички участници в конкретните взаимоотношения, било то с резултати в политиката, икономиката, социалните условия, военните способности и др. Може да няма знак за равенство между постигнатите резултати в различните общества, но при всички случаи те трябва да надграждат предишните им състояния.

Всичко това потвърждава необходимостта от сериозна обществена и научна дискусия по тези въпроси, с открито и ясно изразени мнения за предизвикателствата пред политиката за сигурност и отбрана, които формира съвременната среда за сигурност, за да се инициират обществено значими процеси на *цялостно развитие, намаляване влиянието на несправедливостта върху усещането за обществена принадлежност и получаване на заслужено международно признание.*

Цялостно развитие на държавата означава провеждане на обща политика за развитие, част от която е политиката за сигурност и отбрана и в конкретика провеждане на ефективна социална политика в това отношение.

Всеки, който живее в държава, е зависим от прилаганата политика в нея. Длъжен е да се съобразява с политически изградените държавни системи – например на здравеопазване, образование, ценова, пенсионна, отбранителна и т.н. Бележитият френски писател Монталамбер (1810г.-1870г.) отбелязва: *„Вие можете да не се занимавате с политика, но все едно- политиката ще се занимава с вас“.*

Изучаването на политиката е целесъобразно, за да се осигури по-добра ориентация на хората в сложните обществени събития и явления и да се предприемат разумни действия. Погрешно е тя да се възприема като решаваща само на въпроса за властта. Наред с това тя овладява и регулира процесите на развитие и определя правилата на общуване между хората.

При това е важно да се изследва и политиката за сигурност и отбрана. Познанията за нея могат да се използват при решаването на проблеми, свързани с условията за мирно съществуване, които са залог за икономическата активност на населението.

В развитието си човечеството винаги се е сблъсквало с определена несправедливост, различна от обективните условия на живот, които например географията предлага, несправедливост, която непрекъснато е пораждала неразрешими антагонистични противоречия, защото се е формирала от конкретен модел на управление. Този тип несправедливост се представя от разделението на обществения труд, развитието на частната собственост и разделението на бедни и богати. Тя е политически обременена, защото е необходим набор от инструменти, който да осигури относително справедливи условия за живот и труд, главното сред които е неприкосновеността на частната собственост.

У нас населението все още е твърде чувствително по отношение на частната собственост. Държавната форма на управление през годините на прехода засегна най-вече собствеността, която от близо 6% частна собственост в началото на промените бе доведена до над 90% към момента. Няма как за толкова кратък период (по-малко от 25 години) и при такива драстични изменения да не съществуват вътрешни противоречия, които формират несигурност.

Връзката държава - политика е не само по отношение на публичната власт, предвид управлението на обществото. Тя се отнася и за отношенията между отделните общества и междудържавните общности. В този вид отношения сигурността има водещо място както за противоречията и историческите натрупвания от междудържавни сблъсъци и участия в коалиции, така и във връзка с усложняването на международните отношения. Невъзможността да се действа глобално за гарантиране на сигурност и защита на интересите на всички, демонстрирана от последната финансова и икономическа криза, и търсенето на по-голяма предсказуемост в регионализацията на политиката за сигурност и отбрана увеличи драстично факторите, действащи върху средата за сигурност.

Стратегическата геополитическа обстановка започна да се изменя постоянно и по-бързо. Равновесието на силите в пространствено отношение се измества поради появата на нови

определящи центрове и пренасочването на стратегическия интерес на основните източници на сила. Във връзка с това председателят на Европейската комисия Жозе-Емануел Барозо заявява: „Трябва да укрепим нашата външна политика и политиката в областта на сигурността и общия подход към отбраната, защото заедно имаме силата и мащаба да превърнем света в едно по-справедливо място, където има правила и където правата на човека се зачитат в по-голяма степен“.

Предизвикателствата в областта на отбраната, пред които сме изправени, са многобройни, сложни, взаимосвързани и трудно предвидими: възможно е да възникнат регионални кризи, които да прераснат в насилие; възможно е да се появят нови технологии, които да породят непознати заплахи и нови уязвими места; възможно е промените в околната среда и недостигът на природни ресурси да предизвикат политически и военни конфликти. Същевременно редица заплахи и рискове лесно прехвърлят националните граници, размивайки традиционната разделителна линия между вътрешната и външната сигурност.

Общата политика за сигурност и отбрана на ЕС разчита на това, но отделно взетите страни трудно следват предначертанията. Продиктуваните от икономическата криза ограничения на публичните разходи доведоха до съкращения в бюджетите за отбрана, което усложни ситуацията, по-специално поради факта, че тези съкращения не са съгласувани с общите стратегически цели и не се извършват в съответствие с тях. През периода 2001г.-2013г. разходите на ЕС за отбрана са намалели със 78 млрд. евро (от 251 млрд. евро на 173 млрд. евро). Тези бюджетни съкращения оказват сериозно влияние върху промишлените отрасли, разработващи оборудване за въоръжените сили, като се налага да се орязват съществуващи или планирани програми. На този фон нашата страна не изглежда по-различно. През последните години цифрите красноречиво говорят за планиране на по-нисък бюджет за отбрана спрямо политически определения процент (1,5%) от brutния вътрешен продукт (БВП) за страната. Освен това този бюджет ежегодно се орязва с около десетина процента.

Видимо главно предизвикателство пред политиката за сигурност и отбрана се оказва намирането на реалистичен баланс между необходимите отбранителни способности за функциониране на системата за национална сигурност и изпълнението на ангажиментите към НАТО и ЕС, от една страна, и възможностите на страната да осигурява и развива тези способности в дългосрочен план, от друга.

Следващото предизвикателство пред политиката за сигурност и отбрана кореспондира с отслабването на военния фактор в системата за отбрана на страната.

Редуцирането на личния състав във въоръжените сили през годините на реформи и трансформация и освобождаването от станалите излишни количества въоръжение и бойна техника са само част от картината, показваща състоянието на военните ни способности. С професионализацията на Българската армия и участието в мисии на НАТО и ЕС на контингенти от нашите военни формирования се промениха бойната подготовка и начинът на прилагане на военна сила в операциите. Чисто военните решения за постигане на определена цел станаха рядкост. В зоната на военните операции се засили присъствието на много невоенни организации и частни фирми. Заговори се за частни армии. Много от услугите за осигуряване на войсковия живот в мирно време или при изпълняване на мисия се осигуряват от външни източници (аутсорсинг).

В чисто национален план се пренасочи голяма част от отговорностите за отбрана- от военния към невоенния компонент в системата за отбрана на страната. „Отбраната на страната обединява дейностите на държавните органи, институции, организации и гражданите за изграждане и използване на отбранителни способности за разкриване, възпиране, предотвратяване и противодействие на евентуална заплаха за националните интереси“. За всяка от мисиите въоръжените сили се комбинират с невоенни отбранителни способности. Формира се общ потенциал.

Главният въпрос е във взаимодействието между военни и граждански елементи за постигане на обща цел. Взаимодействие при тежки условия на обстановката се постига чрез продължителни тренировки, ясни и разбираеми задачи, активно участие във вземането на решение и доверие. Става дума за обединяване на различни манталитет и поведение.

Един от основните елементи на провежданата национална социална политика (която е неразделна част от националната политика за сигурност и отбрана) е системата на организация на процеса на социалната адаптация на военнослужещите, преминаващи по една или друга причина в запас, и членовете на техните семейства, произтичаща от теоретичното осмисляне на проблема за адаптацията на човека, за системния междудисциплинарен подход към организацията на социално-педагогическата, социално-психологическата дейност и социалната работа, от определянето на същността на социалната адаптация на освободените от военна служба военнослужещи и членовете на техните семейства, от анализа на особеностите на този процес, понякога планомерно, понякога стихийно протичащ, от обобщаването на педагогическата практика на работата с този контингент и други добри практики.

Изследването, анализирането и наблюдението на тези процеси, проучването на различни подходи, разработването на различни модели е част от общата стратегия за сигурност и отбрана, и част от провежданите национални социални политики в това отношение.

Безспорно особената важност на този проблем е теоретично и практически доказана. Негативните процеси в нашето общество, настъпили в годините на преход и активни трансформации във всички сфери на нашето общество, доказват значимостта на изследвания проблем и би следвало да насърчават както научните търсения, така и вземането на правилни и научно обосновани решения в тази посока.

Разглеждайки общите основи на методиката на социалната дейност като методически ориентири при определяне на насочеността, стратегията на методическите решения и непосредствените действия при избора на адаптирани към особеностите на социума и нуждите на военнослужещите, освободени от военна служба и членовете на техните семейства оптимални методически средства и начини, в **хода на търсенето на цялостно и комплексно решение за изграждането на цялостен модел за адаптация** се оказва важно да се предиференцират приоритетните методически елементи с присъщите им инструментални средства, осигуряващи в различни сфери на социума възможности за междудисциплинарен подход, който дава по-ефективни социално резултати.

Теоретически са определени социално условия, съдействащи за ефективността на адаптацията на военнослужещите, преминаващи в запас, и членовете на техните семейства в изменения социум и са определени приоритетните сфери на социалната дейност, и в цялост е извършено определяне на конкретни социални политики в това отношение.

Всестранно е представена теорията на социалната дейност и са разгледани нейните категории, понятия, закономерности, принципи, методи от позицията на цялостност.

Оределена е крайната цел на процеса на социалната адаптация на военнослужещите, освободени от военна служба, и членовете на техните семейства (адаптивност), която разглеждаме като интеграционен показател на състоянието на човека, който отразява: възможностите да изпълнява определени биосоциални функции, адекватно възприятие на заобикалящата действителност и на самия себе си, адекватна система на отношенията на общуване с околните, способност за труд, обучение, за организация на свободното време, адаптивно поведение, съответстващо на ролевите очаквания на другите.

В тази връзка особено полезно се оказва изучаването на социалното програмиране като обществено явление и на неговата същност, включително определяне на основните понятия и разработката на апарата за по-нататъшното изследване на този феномен.

Създаден е комплексен модел за социална адаптация на освободените от БА военнослужещи и членовете на техните семейства, в който са адаптирани модели за социално-психологическа и социално-педагогическа адаптация, и е разработен и обоснован компетентностен модел за повишаване ефективността на процеса на социална адаптация.

Формулирането на качествено нови управленските решения, съобразени със съответните нови модели на социална адаптация, е важен елемент при разработването на национална социална стратегия по отношение на социалната адаптация на освободените от военна служба и членовете на техните семейства.

По наше мнение, формулираните цели, задачи и изисквания на изследването и разработката са постигнати.

Предложените от нас научно обосновани решения, съдържат препоръки за интеграция между науката и практиката, между експертите във Военното ведомство и научноизследователския потенциал на академичната общност, както и останалите институции, реализиращи националната социална политика.

Публикации, свързани с монографията:

1. **Venelin Terziev**, Social Technology as a Method for Management of the Social Processes, VI Международная научная конференция „Инновации в технологиях и образовании“ (КузГТУ), 17-18.05.2013, Belovo, Russia.
2. **Venelin Terziev**, „The active model of a social programme and its strategic advantage“, The 1st AARESOC International Conference On Business and Management, Izmir, Turkey, June 5-7, 2013
3. **Venelin Terziev**, „The active model of a social programme and its strategic advantage“, International Conference on Business and Economy, Constanta 2013, pp 258-265
4. **Венелин Терзиев**, Ролята на социалните политики в икономическото развитие, Университетска научна конференция, Национален военен университет „Васил Левски“, Велико Търново, 27-28.06.2013.
5. **Венелин Терзиев**, Програмни методи за регулиране на пазара на труда, Университетска научна конференция, Национален военен университет „Васил Левски“, Велико Търново, 27-28.06.2013.
6. **Венелин Терзиев**, Чужд опит за регулиране на социалното развитие, Университетска научна конференция, Национален военен университет „Васил Левски“, Велико Търново, 27-28.06.2013.

7. **Venelin Terziev**, The Active Model of a Social Programme and its Strategic Advantage, 12th International Scientific Conference: Management Horizons in Changing Economic Environment & Visions and Challenges, Kaunas, Lithuania on September 26-28, 2013.
8. **Венелин Терзиев**, Политика в областта на заетостта и безработицата в България- цели и задачи, Международна научна конференция, Габрово, УНИТЕХ 2013 г.
9. **Венелин Терзиев**, Политика в областта на заетостта и безработицата в България в периода на преход към пазарно стопанство, Международна научна конференция, Габрово, УНИТЕХ 2013 г.
10. **Венелин Терзиев**, Особености на трудовите отношения в България в периода на преход от планово стопанство към пазарна икономика, Международна научна конференция, Колеж по икономика и администрация, Пловдив, 25 октомври 2013 г.
11. **Венелин Терзиев**, Фактори, влияещи върху равновесието и ефективността на функционирането на пазара на труда в условията на преход, Международна научна конференция, Колеж по икономика и администрация, Пловдив, 25 октомври 2013 г.
12. **Венелин Терзиев**, Ролята на социалните политики в икономическото развитие, Университетска научна конференция, Национален военен университет „Васил Левски“, Велико Търново, 27-28.06.2013г.
13. **Венелин Терзиев**, Стратегии и методи за реинженеринг на човешките ресурси, Университетска научна конференция „Актуални проблеми на сигурността“, Национален военен университет „Васил Левски“, Велико Търново, 16-18.10.2013 г.
14. **Венелин Терзиев**, Стратегическа концепция на организацията, Университетска научна конференция „Актуални проблеми на сигурността“, Национален военен университет „Васил Левски“, Велико Търново, 16-18.10.2013 г.
15. **Венелин Терзиев**, Юлиан Младенов, Мотивация на персонала, сп.Ново знание на ВУАРП, Пловдив, бр.2, 2013.
16. **Venelin Terziev**, The Active Model of a Social Programme and its Strategic Advantage сп.Ново знание на ВУАРП, Пловдив, бр.2, 2013.
17. **Венелин Терзиев**, Севдалина Димитрова, Нов поглед на социалната адаптация на военнослужещите, освободени от военна служба, сп. Ново знание на ВУАРП, Пловдив, бр.4, 2013.
18. **Венелин Терзиев**, Севдалина Димитрова, Социалната адаптация като социален процес, при адаптацията на военнослужещите, сп.Ново знание на ВУАРП, Пловдив, бр.3, 2013.
19. **Венелин Терзиев**, Севдалина Димитрова, Теоретично изследване за осъществяване на практически модел на процеса на социална адаптация на бивши военнослужещи и членове на техните семейства, сп.Ново знание на ВУАРП, Пловдив, бр.4, 2013.
20. **Венелин Терзиев**, Социалното програмиране в системата на социалните категории, VII Международна научна конференция „Инновации в технологиях и образование“ (КузГТУ), Belovo, Russia, 2014.
21. **Венелин Терзиев**, Теоретични основи на регулиране на пазара на труда, VII Международна научна конференция „Инновации в технологиях и образование“ (КузГТУ), Belovo, Russia, 2014.
22. **Венелин Терзиев**, Севдалина Димитрова, Теоретично изследване за осъществяване на практически модел на процеса на социална адаптация на бивши военнослужещи и членове на техните семейства, VII Международна научна конференция „Инновации в технологиях и образование“ (КузГТУ), Belovo, Russia, 2014.
23. **Венелин Терзиев**, Севдалина Димитрова, Организационно-педагогически основи на дейността на социална адаптация на бившите военнослужещи и членовете на техните семейства в центровете за професионално обучение, VII Международна научна конференция „Инновации в технологиях и образование“ (КузГТУ), Belovo, Russia, 2014.
24. **Венелин Терзиев**, Севдалина Димитрова, Теорията на институционализма и българската армия като базова социална институция на съвременното общество, VII Международна научна конференция „Инновации в технологиях и образование“ (КузГТУ), Belovo, Russia, 2014.
25. **Venelin Terziev**, Sevdalina Dimitrova (2014), Social adaptation as a Social Process in the Adaptation of the Military, Enterprise and Competitive Environment, Mendel University in Brno, International Conference Brno, Czech Republic.
26. Sevdalina Dimitrova, **Venelin Terziev**, Social and Educational Conditions for Adaptation of Former Military Personnel and Their Family Member, International Scientific Technical Conference, Veliko Tarnovo, 2014.
27. Sevdalina Dimitrova, **Venelin Terziev**, Theoretical Study on a Pilot Implementation of a Working Model of the Process of Social Adaptation Former Military Personnel and Their Families in Bulgaria, International Scientific Technical Conference, Veliko Tarnovo, 2014.
28. **Venelin Terziev**, Sevdalina Dimitrova, A new approach to social adaptation of soldiers crossed into stock and their families, The 20th International Scientific Conference, The Knowledge- Based Organization, Sibiu, Romania, 2014.
29. **Venelin Terziev**, Sevdalina Dimitrova, A New View on Social Adaptation of the Military, Discharged from Military Service, International Scientific Conference „Economics and Management- 2014 (ICEM-2014), Riga, Latvia.

30. Севдалина Димитрова, **Венелин Терзиев**, Новые тенденции в управлении человеческих ресурсов в организации, Международная научно-практическая конференция „Теория и практика науки третьего тысячелетия“, 2014, Уфа, Россия.
31. **Venelin Terziev**, Sevdalina Dimitrova, An Attempt at Theoretical Study of the Implementation of a Working Model of Social Adaptation of Servicemen Released from the Army, 12th International Conference Information Technologies and Management 2014, Information Systems Management Institute, Riga, Latvia.
32. **Venelin Terziev**, Sevdalina Dimitrova, Implementation of a Working Model for the Process of Social Adaptation of Former Military Personnel and their Families, 12th International Conference Information Technologies and Management 2014, Information Systems Management Institute, Riga, Latvia.
33. Севдалина Димитрова, **Венелин Терзиев**, Оценка и аттестация функциональная область управления человеческими ресурсами для безопасности и обороны, Международная научно-практическая конференция „Перспективы развития науки“, 2014, Уфа, Россия.
34. Севдалина Димитрова, **Венелин Терзиев**, Безопасность как система управления, Международная научно-практическая конференция „Современный взгляд на будущее науки“, 2014, Уфа, Россия.
35. Севдалина Димитрова, **Венелин Терзиев**, Жизнестойкость системы безопасности, Международная научно-практическая конференция „Современный взгляд на будущее науки“, 2014, Уфа, Россия.
36. Севдалина Димитрова, **Венелин Терзиев**, Вызов среде безопасности, Международная научно-практическая конференция „Современный взгляд на будущее науки“, 2014, Уфа, Россия.
37. Севдалина Димитрова, **Венелин Терзиев**, Оборонительная политика и управление ресурсами, Международная научно-практическая конференция „Современный взгляд на будущее науки“, 2014, Уфа, Россия.
38. **Венелин Терзиев**, Севдалина Димитрова, Стратегические решения при управлении ресурсами, Международная научно-практическая конференция „Роль науки в развитии общества“, 2014, Уфа, Россия.
39. **Венелин Терзиев**, Севдалина Димитрова, Модель трансформации ресурсов в необходимые оперативные способности, согласно зависимости „ресурсы-способности“, Международная научно-практическая конференция „Роль науки в развитии общества“, 2014, Уфа, Россия.
40. **Венелин Терзиев**, Севдалина Димитрова, Интеллектуальная оборона и управление ресурсами-возможность, необходимость, пожелание, Международная научно-практическая конференция „Роль науки в развитии общества“, 2014, Уфа, Россия.
41. Севдалина Димитрова, **Венелин Терзиев**, Принципы финансового обеспечения- основа стратегических решений управления ресурсами безопасности и обороны, Международная научно-практическая конференция „Актуальные проблемы научной мысли“, 2014, Уфа, Россия.
42. Севдалина Димитрова, **Венелин Терзиев**, Программно-целевой подход к финансовому управлению ресурсами безопасности и обороны, Международная научно-практическая конференция „Актуальные проблемы научной мысли“, 2014, Уфа, Россия.
43. Севдалина Димитрова, **Венелин Терзиев**, Интегрированная система управления ресурсов обороны (ИСУРО)- основа финансового менеджмента, Международная научно-практическая конференция „Актуальные проблемы научной мысли“, 2014, Уфа, Россия.
44. Севдалина Димитрова, **Венелин Терзиев**, Система бухгалтерского учета и анализ, как информационный ресурс, Международная научно-практическая конференция „Актуальные проблемы научной мысли“, 2014, Уфа, Россия.
45. Севдалина Димитрова, **Венелин Терзиев**, Система финансового управления и контроля (СФУК) ресурсов безопасности и обороны, Международная научно-практическая конференция „Актуальные проблемы научной мысли“, 2014, Уфа, Россия.
46. Севдалина Димитрова, **Венелин Терзиев**, Управление риска, как Элемент системы финансового управления и контроля, Международная научно-практическая конференция „Актуальные проблемы научной мысли“, 2014, Уфа, Россия.
47. **Venelin Terziev**, Social Technology as a Method for Management of the Social Processes, Economics, Management, and Financial Markets, Vol.9 (1), pp.370-375, ISSN 1842-3191, 2014.
48. **Venelin Terziev**, Sevdalina Dimitrova, Social Adaptation as a Social Process in the Adaptation of Military Personnel, 13th EBES Conference, Istanbul, Turkey, 2014.
49. **Венелин Терзиев**, Севдалина Димитрова, Модели за анализ „разходи-эффекти“ в отбранителния сектор, сп.Ново знание на ВУАРР, Пловдив, бр.2, 2014.
50. **Венелин Терзиев**, Севдалина Димитрова, Аспекти на професионалната и психологическата адаптация на военнослужещите, освободени от военна служба и членове на техните семейства към новите условия на жизнена дейност, сп.Ново знание на ВУАРР, Пловдив, бр.2, 2014.
51. **Венелин Терзиев**, Севдалина Димитрова, Социалната адаптация на военнослужещите, освободени от военна служба- мит или реалност“, сп.Ново знание на ВУАРР, Пловдив, бр.2, 2014.

52. Севдалина Димитрова, **Венелин Терзиев**, Социальная политика о безопасности и обороне, Международная научно-практическая конференция „Закономерности и тенденции развития науки”, 2014, Уфа, Россия
53. **Venelin Terziev**, Sevdalina Dimitrova, Social Adaptation as a Social Process in the Adaptation of Military Personnel, I Международная (X Всероссийская) научно-методическая конференция (заочная) „Инновации и наукоемкие технологии в образовании и экономике”, Башкирский государственный университет, Уфа, 2014.
54. Севдалина Димитрова, **Венелин Терзиев**, Система управления человеческими ресурсами для безопасности и обороны, Международная научно-практическая конференция „Иновационные процессы в научной среде”, 2014, Уфа, Россия.
55. Sevdalina Dimitrova, **Venelin Terziev**, Cost Effectiveness Analyses Models in the Defence System in Bulgaria, ITISE 2014 (International work-conference on Time Series), Granada, Spain, 2014.
56. Севдалина Димитрова, **Венелин Терзиев**, Вызов перед логистикой, Международная научно-практическая конференция „Современные концепции развития науки”, 2014, Уфа, Россия.
57. Севдалина Димитрова, **Венелин Терзиев**, Практические деятельности по логистическому обслуживанию в Болгарской армии, Международная научно-практическая конференция „Современные концепции развития науки”, 2014, Уфа, Россия.
58. Севдалина Димитрова, **Венелин Терзиев**, Оборонительная активизация и управление ресурсами, Международная научно-практическая конференция „Современные концепции развития науки”, 2014, Уфа, Россия.
59. Севдалина Димитрова, **Венелин Терзиев**, Система оборонительной активизации- основа менеджмента заключения договоров, Международная научно-практическая конференция „Современные концепции развития науки”, 2014, Уфа, Россия.
60. Севдалина Димитрова, **Венелин Терзиев**, Визия развития системы оборонительной активизации, Международная научно-практическая конференция „Современные концепции развития науки”, 2014, Уфа, Россия.
61. Sevdalina Dimitrova, **Venelin Terziev**, The Social Adaptation of the Military, Discharged from Military Service- Necessary or by Request, **11th International Academic Conference, Reykjavik, 2014.**
62. Sevdalina Dimitrova, **Venelin Terziev**, Cost Effectiveness Analyses Models in the Defence System in Bulgaria, **12th International Academic Conference, Prague, 2014.**
63. **Venelin Terziev**, Possible aspects of occupational and psychological adaptation of the military, discharged from military service and their families to a new activity life cycle Международная научно-практическая конференция „Наука XXI века: теория, практика, перспективы”, 2014, Уфа, Россия.
64. **Venelin Terziev**, Realities of implementing the social adaptation process of military personnel, discharged from service in Bulgaria Международная научно-практическая конференция „Наука XXI века: теория, практика, перспективы”, 2014, Уфа, Россия.
65. **Venelin Terziev**, Bulgarian experience in the development of social adaptation of military personnel, discharged from military service and their families Международная научно-практическая конференция „Наука XXI века: теория, практика, перспективы”, 2014, Уфа, Россия.
66. **Венелин Терзиев**, Севдалина Димитрова, Тримеърът социализация - възпитание - идентичност, Годишна университетска научна конференция, 3-4 юли 2014, Велико Търново.
67. **Венелин Терзиев**, Севдалина Димитрова, Аспекти на социализацията на личността, Годишна университетска научна конференция, 3-4 юли 2014, Велико Търново.
68. **Венелин Терзиев**, Севдалина Димитрова, Професионалната и психологическата адаптация-основа на социалната адаптация на военнослужещите, освободени от военна служба, Годишна университетска научна конференция, 3-4 юли 2014, Велико Търново.
69. **Venelin Terziev**, Analysis of educational needs assessment methodology of children with special education needs in Bulgaria, 3rd Annual International Conference „Early Childhood Care and Education”, 2013.
70. **Venelin Terziev**, Sevdalina Dimitrova, Social Adaptation As a Social Process In The Adaptation of Military Personnel, 13th EBES Conference- Istanbul Program and Abstract Book, June 5-7, 2014, Istanbul, Turkey.
71. **Venelin Terziev**, Sevdalina Dimitrova, Social and Educational Conditions for Adaptation of Former Military Personnel and Their Family Member, Knowledge Society Vol. VII, „Ensuring Sustainable Development in the Period After the Financial Crisis” March, 2014.
72. **Venelin Terziev**, Sevdalina Dimitrova, Theoretical Study on a Pilot Implementation of a Working Model of the Process of Social Adaptation Former Military Personnel and Their Families in Bulgaria, Knowledge Society Vol. VII, „Ensuring Sustainable Development in the Period After the Financial Crisis”, March, 2014.
73. **Venelin Terziev**, Sevdalina Dimitrova, Theoretical Study on a Pilot Implementation of a Working Model of the Process of Social Adaptation Former Military Personnel and Their Families in Bulgaria, International Scientific Technical Conference „Technics. Technologies. Education. Safety.”, 29-30 May 2014, Veliko Tarnovo, Bulgaria.
74. **Venelin Terziev**, Sevdalina Dimitrova, Social and Educational Conditions for Adaptation of Former Military Personnel and Their Family Member,

International Scientific Technical Conference „Technics. Technologies. Education. Safety.“, 29-30 May 2014, Veliko Tarnovo, Bulgaria.

75. **Венелин Терзиев**, Севдалина Димитрова, Предизвикателства на средата за сигурност, Втора Международна научно-практическа конференция „Икономика и мениджмънт‘ 14“ на тема „Устойчиво развитие на бизнеса и регионите“, 12-13 Септември 2014 г., к.к. Златни пясъци, Варна.

76. **Венелин Терзиев**, Севдалина Димитрова, Фактори за социално-психологическа подкрепа на военнослужещите, освободени от военна служба и членове на техните семейства, Втора Международна научно-практическа конференция „Икономика и мениджмънт‘ 14“ на тема „Устойчиво развитие на бизнеса и регионите“, 12-13 Септември 2014 г., к.к. Златни пясъци, Варна.

77. **Венелин Терзиев**, Севдалина Димитрова, Преквалификация на освободени и напускащи активна военна служба като средство за тяхната социална и професионална адаптация, Международна практическа конференция „Устойчиво Развитие- Лято- 2014“ тема: „Устойчиво развитие на регионите“, 23-25.09.2014 г., „Св.Св.Константин и Елена“, Варна.

78. **Венелин Терзиев**, Севдалина Димитрова, Модел за социално-психологическа подкрепа на военнослужещите, освободени от военна служба и на техните семейства, Международна практическа конференция „Устойчиво Развитие – Лято- 2014“, „Устойчиво развитие на регионите“, 23-25.09.2014 г., „Св.Св.Константин и Елена“, Варна.

79. **Венелин Терзиев**, Севдалина Димитрова, Стратегическо преимущество на активния модел на социална програма, Международна научна конференция 21-22 Ноември 2014 г., Габрово.

80. **Венелин Терзиев**, Севдалина Димитрова, Програмни методи за регулиране на пазара на труда, Международна научна конференция 21-22 Ноември 2014 г., Габрово.

81. **Venelin Terziev**, Sevdalina Dimitrova, Structural Levels and Phases in the Process of Social Adaptation of Laid-off Bulgarian Army Servicemen and Their Family Members, 14th EBES Conference- Barcelona, October 23-25, 2014.

82. **Венелин Терзиев**, Севдалина Димитрова, Определяне на ключовите компетенции като изходна база на компетентностния модел при процеса на социалната адаптация на освободените от Българската армия военнослужещи, сп.Ново знание на ВУАРР, Пловдив, 2014 г.

83. **Венелин Терзиев**, Севдалина Димитрова, Развитие и реструктуриране на заетостта в България в периода на преход и активни трансформации, сп.Ново знание на ВУАРР, Пловдив, бр.4, 2014 г.

84. **Венелин Терзиев**, Севдалина Димитрова, Трансформациите на българския пазар на труда в годините на преход, сп.Ново знание на ВУАРР, Пловдив, 2014 г.

85. **Venelin Terziev**, Sevdalina Dimitrova, Social Adaptation as a Social Process in the Adaptation of Military Personnel, Climate Change, Economic Development, Environment and People Conference (CCEDEP), 7-9 October 2014, Plovdiv, Bulgaria.

86. **Venelin Terziev**, Sevdalina Dimitrova, The Social Adaptation of the Military, Discharged from Military Service-Necessary or by Request, 11th International Academic Conference, 24 June 2014, Reykjavik.

87. **Венелин Терзиев**, Севдалина Димитрова, Ролята на социалната политика в икономическото развитие, Юбилейна научна конференция 2014 „100 години авиационно образование в България“, Национален военен университет „Васил Левски“, 9-10 Октомври 2014, гр. Долна Митрополия.

88. **Venelin Terziev**, Sevdalina Dimitrova, Cost Effectiveness Analyses Models in the Defense in Bulgaria, 12th International Academic Conference September 1-4, 2014, Prague.

89. **Венелин Терзиев**, Севдалина Димитрова, Определяне на критерии и показатели за социална ефективност, Юбилейна научна конференция 2014 „100 години авиационно образование в България“, Национален военен университет „Васил Левски“, 9-10 Октомври 2014, гр. Долна Митрополия.

90. **Венелин Терзиев**, Севдалина Димитрова, Създаването на практически модел за социална адаптация на военнослужещите, освободени от военна служба и членовете на техните семейства в България, Юбилейна научна конференция 2014 „100 години авиационно образование в България“, Национален военен университет „Васил Левски“, 9-10 Октомври 2014, гр. Долна Митрополия.

91. **Венелин Терзиев**, Севдалина Димитрова, Модел за социално-психологическа подкрепа на военнослужещите, освободени от военна служба и техните семейства, Научна конференция 2014, РУ „Ангел Кънчев“ 24-25.10.2014г.

92. **Venelin Terziev**, A New Bulgarian View on Social Adaptation of the Military, Discharged from Military Service, Antibes 13th International Academic Conference, 15-18 September, 2014, Antibes.